

УДК 378.14:159.955.4

ІННОВАЦІЙНІ ФОРМИ ТА МЕТОДИ ФОРМУВАННЯ РЕФЛЕКСІЇ У МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ

Люба Кравець

*Кременецький обласний гуманітарно-педагогічний інститут
ім. Тараса Шевченка, вул. Лицейна, 1, 47003 Кременець,
Тернопільська обл., Україна*

Проаналізовано погляди педагогів-класиків і сучасних науковців щодо формування кваліфікованого вчителя. Наведено практичні поради, як застосовувати інноваційні методи і прийоми для формування рефлексії у студентів під час навчання у вищому навчальному закладі.

Ключові слова: педагог, рефлексія, інновації, формування рефлексивних якостей.

Постановка проблеми. Проблема виховання у професійній підготовці вчителя була і залишається головною упродовж багатовікової історії розвитку людства. Я. Коменський переконував, “що вихователі роду людського повинні бути всюди”, а “учителями повинні бути люди віруючі, чесні, діяльні й працелюбні; не лише окремо з вигляду, а й насправді вони повинні бути живими зразками чеснот, які вони повинні прищепити іншим” [2, с. 175].

О. Духнович у праці “Народна педагогія” зазначає: “Оскільки навчання є мистецтво мистецтв, наставник повинен буди обдарованим особливими якостями...” [1, с. 200].

В. Сухомлинський убачав результат підготовки до учительської професії у сформованості моральних якостей: “Щоб стати справжнім вихователем, треба пройти цю школу сердечності – протягом тривалого часу пізнавати серцем усе, чим живе, що думає, з чого радіє й чим засмучується ваш вихованець. Це одна з найтонших речей у нашій педагогічній справі. Якщо ви наполегливо оволодіваєте нею, ви будете справжнім майстром” [3, с. 115]. Здатність виявляти таке ставлення до вихованців має формуватися у майбутніх педагогів на основі інтересу до людей, поваги до них та усвідомлення себе як людини, яка впливає на розвиток особистості. Професійна підготовка майбутнього спеціаліста в умовах вищого педагогічного навчального закладу обов’язково охоплює практичну підготовку, оскільки вона має на меті набуття студентами професійних умінь,

навичок, тому необхідна для здобуття кваліфікаційного рівня. Але найбільше її значення – в актуалізації розвитку професійного компонента.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Плідно вивчають проблеми професійної самосвідомості учителя С. Васьківська, М. Кашапов, Л. Мітіна, Є. Михайлова; особистісно професійне самовдосконалення педагога досліджують А. Бизяєва, Г. Каган; рефлексивному аналізу педагогічної діяльності присвячують свої праці А. Маркова, Ю. Кулюткін, Г. Сухобська та ін. Однак проблемі формування рефлексії майбутнього педагога під час навчання у вищому навчальному закладі в науково-педагогічних дослідженнях приділено недостатньо уваги.

Формування мети статті. Ставили за мету проаналізувати проблеми формування рефлексії у майбутніх педагогів у процесі навчання у вищому навчальному закладі за допомогою інноваційних методів навчання.

Виклад основного матеріалу. Рефлексія є необхідним компонентом процесів адаптації спеціалістів і колективів, використовуваних ними засобів та способів діяльності до динамічних умов, у яких розгортається професійна діяльність. Увагу до поняття “рефлексія” представників різних галузей наукового знання можна пояснити ускладненням соціального життя, зростанням самостійності людини, потреби особистості в розумінні, оцінюванні самої себе й інших, тому що подальший поступальний розвиток суспільства зажадає ще більш витонченої рефлексивної діяльності.

Опишемо конкретні форми та методи, які використовували під час формування рефлексії у майбутніх педагогів, та проаналізуємо їх значення для розвитку та діагностики її окремих компонентів.

Особливу цінність для нашого дослідження мав цикл ділових ігор. На всіх етапах підготовки, проведення, оцінювання ігрової діяльності ми передбачали завдання рефлексивного змісту. Детально були продумані теми ділових ігор (“Чи є майбутнє у педагогіки?”, “Хто важливіший: учитель чи комп’ютер?” та ін.). На перших порах студентам складно було підготуватися до гри, передбачити свою участь та дії колег. Безпосередня участь у грі вимагала глибоко сформованих компонентів рефлексії, були необхідні прояви самопрограмування, контролю, самоконтролю, аналізу, самоаналізу, оцінки й самооцінки. Для прикладу наведемо ділову гру “Система освіти в Україні”.

Мета. Дидактична: поглибити і закріпити теоретичні знання теми “Система освіти в Україні”, поняття про систему освіти, розуміння принципів, структури освіти, особливостей її розвитку.

Розвивальна: використовувати теоретичні знання в різних практичних ситуаціях, формувати вміння аналізувати, осмислено характеризувати навчальний матеріал, розвивати логічне мислення.

Виховна: виховувати повагу до права всіх громадян України на освіту, шанобливе ставлення до людей, які працюють у галузі освіти.

Підготовка до гри:

- 1) повторення теоретичного матеріалу з теми; опрацювання рекомендованої літератури, матеріалів преси з питань освіти в Україні та за кордоном;
- 2) продумування змісту своїх ролей, функцій, обов'язків у грі, проблемних запитань;
- 3) виготовлення наочності для оформлення аудиторії, де відбуватиметься гра;
- 4) написання рефератів на запропоновані теми.

Функції учасників гри:

ерудити – 5: керівники шкіл, учителі, начальник відділу освіти, представники МОН;

опоненти – 8: вчителі, батьки, представники засобів масової інформації;

експерти – 4;

рецензенти – 4;

організатори – 4.

Ерудити захищають основну тему гри, відповідають на запитання опонентів.

Опоненти задають нестандартні запитання, відстоюючи думку, протилежну від ерудитів, намагаються внести зміни у хід гри, не погоджуючись із думкою ерудитів.

Рецензенти аналізують і проголошують оцінки у балах всім учасникам гри, ведуть протоколи гри.

Організатори готують аудиторію до гри.

Хід гри:

- 1) організаційний момент;
- 2) обговорення проблем освіти;
- 3) аналіз та оцінювання;
- 4) підбиття підсумків.

Роль викладача у підготовці та проведенні гри:

1) повідомляє мету гри. Ознайомлює з методикою проведення гри, її структурою, змістом, ходом гри, розподіляє ролі. Продумує проблемні ситуації, контролює хід гри, розв'язує суперечливі питання, конфліктні ситуації, якщо такі виникають, стежить за активністю студентів, оцінює їхню діяльність;

2) проводить консультації для учасників гри, організовує обговорення ситуації ігрової взаємодії, визначає функції учасників гри.

Оцінка участі у грі. Пропозиції.

Ерудити:

1. Савка М. – начальник відділу освіти
2. Ребрина Л. – директор школи
3. Чорна М. – представник від МОН
4. Бондарчук А. – учитель
5. Ягеніч Л. – учитель

Експертні листки

№ за / п	Прізвище, ім'я, по батькові	Функція, роль	Участь у заході	Активність в обговоренні	Підсумкова оцінка

Схема аналізу рецензентом діяльності учасників гри:

- 1) актуальність, педагогічна доцільність теми гри;
- 2) аналіз виконання ролей учасниками гри: знання теорії, вміння поєднати знання з практикою, активність, уміння виходити із проблемних ситуацій, дотримання правил гри;
- 3) аналіз роботи опонентів, їхня активність, доцільність дій;
- 4) побажання, зауваження, рекомендації щодо змісту, ходу гри.

Система стимулювання.

- 1) правильні змістовні відповіді + 5 балів;
 - 2) повідомлення шляхом читання з листка – 1 бал;
 - 3) методичні помилки, неправильні відповіді – 2 бали;
 - 4) індивідуальність, самостійність мислення, оригінальність + 2 бали;
 - 5) уміння вести дискусію + 1 бал;
 - 6) внесення нового, ініціатива + 2 бали;
 - 7) порушення норм поведінки під час гри – 5 балів.
- “5” – 20 і більше;
 “4” – 10–20 балів;
 “3” – 1–10 балів;
 “2” – 0 балів.

Орієнтовні запитання для обговорення:

1. Основні історичні етапи розвитку системи освіти в Україні;
2. Залежність системи освіти від соціально-політичних, економічних та культурних чинників;
3. Принципи побудови системи освіти в Україні;
4. Структура й основні компоненти системи освіти;
5. Право громадян України на освіту;
6. Альтернативні та авторські школи в Україні;
7. Порівняльна характеристика освіти в Україні та деяких розвинутих країнах.

Під час висвітлення питань теми (теоретичних, практичних) головну увагу викладач звертає не лише на виклад матеріалу, але й на те, як студенти розуміють проблемність системи освіти в Україні, право всіх громадян на здобуття освіти, а також на культуру відповідей, вміння слухати, аналізувати себе й одногрупників.

Збільшити дієвість ділових ігор нам допомогли психолого-педагогічні журнали, засідання “круглого столу”, вечори запитань та відповідей, реклами книг і публікацій, обмін досвідом. Наведемо опис “круглого столу” на тему “Ціннісні орієнтації в житті молодшої людини”.

Мета: визначити та закріпити ціннісні орієнтації в житті молодшої людини.

Завдання:

- визначити поняття про систему ціннісних орієнтацій як основу спрямованості особистості (ставлення до навколишнього світу, до інших людей, до себе самого);
- формувати основи світогляду та мотивації життєвої активності;
- розвивати рефлексивні вміння і навички.

Структура “круглого столу”

1. Вступна розповідь педагога.

2. Повідомлення студентів. Візитні картки – розповіді про себе. Взаємопрезентації – розповіді про інших. Студентам пропонують розповісти про їхні життєві пріоритети.

3. Визначення власних ціннісних орієнтацій за методикою М. Рокича “Ціннісні орієнтації”.

4. Інтерпретація результатів. Завершальна бесіда: у якому порядку та якою мірою реалізовані аналізовані цінності у Вашому житті? Як би Ви розташували ці цінності, якби стали педагогом? Як, на Ваш погляд, це зробила б людина, досконала у всьому? Як зробили б це, на Вашу думку, більшість людей, а також близькі Вам люди.

5. Підсумок. Завершальне слово педагога.

У ході ігор виявилось, що за умови негативного ставлення до себе, на тлі незадоволення собою, недовіри до себе рефлексія була засобом самопригнічення, а за позитивного ставлення, коли особистість приймає себе, переживає це ставлення як цінність, рефлексія була самодостатнім засобом для саморозвитку.

Професійне навчання є підґрунтям для професійної діяльності, одним із найважливіших сфер самореалізації особистості. На теоретико-методичному семінарі обговорювали мотивацію педагогічної діяльності, оскільки вона є сукупністю найважливіших цілей, які людина ставить у житті. З цієї причини у нашій роботі для формування рефлексії використовували мотивацію студентів: “Хочу бути професіоналом своєї справи, щоб мною пишалися батьки, вчителі; щоб виховувати майбутнє держави; щоб отримувати задоволення від праці”. Ці ж думки постійно підкріплювали під час лекційних та семінарських занять, акцентуючи на важливості цих навичок як для професійного самовизначення, так і для інших сфер життя. Більшість студентів підтвердили дієвість знань, умінь та навичок рефлексії. Про це свідчать такі їхні висловлювання: “Вони дають можливість проаналізувати власну поведінку, виправляти помилки, не допускати їх”.

Заслугує на увагу дієвий прийом формування рефлексії як полілог, в основі якого – активне спілкування, обмін думками з приводу різноманітних педагогічних ситуацій, які трапляються під час практики в школі. Всі обговорювані питання мали рефлексивне спрямування: “Чи вдало я обрала фах?”, “Як мене сприймали учні?”, “Чи володію я достатнім рівнем знань, практичних умінь та навичок?”, “Що мені потрібно для самовдосконалення?”.

З метою творчої самореалізації, утвердження професійного ідеалу, прояву умінь прогнозувати студенти розробляли тематику та зміст міні-творів із проблеми “Школа (дитячий садок) майбутнього” та один з них описували. Як виявилось, в основі проектів більшість студентів розкрили такі думки: а) образ учителя нової генерації; б) готовність “заперечити” сучасного учителя; в) наслідування улюбленого вчителя. Наприклад: “Обрати професію педагога мене спонукав мій класний керівник. Я захоплювалася його вмінням тримати увагу учнів, підходом до конфліктних, “проблемних” дітей, вимогливістю та справедливістю, тим, що ніколи не принижував їх”, “Я категорично не хотіла бути учителем, вступила сюди випадково, тому що “провалила” екзамени в університет”, “Я вступила у вищий навчальний заклад, наслідуючи приклад своєї подруги. Мені подобається тут навчатися, на відміну від школи. У майбутньому хочу бути гарним педагогом”. Цінність невеликих повідомлень про себе полягає у тому, що їх виконання вимагає самоаналізу й уміння висловити про себе найголовніше, стисло та зрозуміло для інших. Студентів залучали до самоаналізу своїх творів із такими

завданнями: “Що Вам сподобалось у тому, як Ви у творі охарактеризували себе”, “Поміркуйте, чи повторили б Ви розповідь про себе вдруге або висловили щось інше” тощо.

Особливу підтримку серед студентів мала проектна робота, яка вирізнялась практичним спрямуванням та безпосереднім зв'язком із життям; вона керувала їхнім особистісним становленням та визначала їхню власну діяльність. Майбутній педагог здатний був знайти посильні завдання, відповідно до своїх здібностей, можливостей та інтересів. Вони виявлялися у розмаїтті форм самостійної роботи, оволодінні новими способами пізнавальної діяльності, проблемному підході, елементах пошуку або дослідження, творчому характері діяльності. Кожен студент обирав певний тип проекту: дослідницький, творчого характеру, ігрового змісту, інформаційний. Для виконання проекту потрібно було дотримуватися таких параметрів: визначення теми, форми проекту, плану роботи; збирання матеріалу; проектування “макета”; остаточне оформлення об'єкта; презентація проекту; підбиття підсумків. Цінним виявилось те, що результати проектів були матеріальними, відповідно оформленими: презентації, відеофільми, альбом, комп'ютерна газета, альманах тощо.

З метою розвитку професійної компетентності, формування особистості педагога-дослідника студенти були залучені у науково-пошукові лабораторії, брали участь у психолого-педагогічних олімпіадах, розробляли рефлексивний практикум, були учасниками тижнів педагогіки та психології, працювали у “Творчих майстернях педагогів”, клубах педагогічної майстерності, готували програми самовдосконалення. Активна участь студентів у проведених нами формах роботи допомагала регулювати їм свою поведінку, прогнозувати її, співвідносити свої можливості із вимогами й умовами зовнішньої дійсності.

Важливе значення надавали організації та проведенню методичних семінарів, у процесі яких обговорювали різні погляди на виховання дитини, що давало можливість аналізувати власні цінності та цінності одногрупників, визначати власну професійну придатність. Прагнули довести студентам, що негативна “Я-концепція” педагога впливає на його стиль спілкування, викликає прояви агресії, надмірної суворості, навіть репресивності стосовно інших, відчуття дискомфорту, невпевненості у собі. Саме тому так важливо здійснювати самоаналіз, самооцінку.

Значну увагу приділяли вихованню саморефлексії у позанавчальній виховній роботі. Участь студентів у клубах за інтересами (політичний клуб “Сучасний етикет?”; години спілкування “Школа молодого наставника”; психологічна служба “Довіра”) допомагала осмисленню власної життєвої позиції, цілей, системи цінностей. Ці процеси пізнання, переживання,

спілкування неможливі без рефлексивного усвідомлення, яке є засобом самоконтролю та самовдосконалення особистості.

Запропонована методика формування рефлексії, як виявило дослідження, сприяє професійному та особистісному розвитку майбутніх педагогів. Формування рефлексії може стати тим стрижнем, що здатний також упорядкувати предметні знання, уявлення студентів, підвищити мотивацію та результативність навчання, сприяти набуттю студентами відчуття самоідентичності. Зауважимо, що хоча рефлексія і здатна до певної міри оптимізувати процес професійної підготовки педагога, проте не може кардинально вирішити всі аспекти досліджуваної проблеми, оскільки постає як досить автономна щодо специфіки конкретних навчальних дисциплін. Зважаючи на це, надзвичайно важливим завданням є поєднання цієї системи із загальною перебудовою організації навчання і виховання, перенесенням акцентів із вправлення на осмислення та усвідомлення студентами їхньої навчально-професійної діяльності, переорієнтацією форм викладання на суб'єкт-суб'єктну основу.

Висновки. Дослідження підтвердили вагому роль практичної підготовки як етапу процесу формування рефлексії, умову гармонізації всіх його елементів. Під час практичної підготовки студентів особливу увагу треба приділяти формуванню у майбутніх педагогів рефлексивних якостей, тобто вміння спостерігати, оцінювати, контролювати, аналізувати, робити узагальнення та висновки щодо власної діяльності.

-
1. Історія української школи і педагогіки: хрестоматія / Упоряд. О. О. Любар; за ред. В. Г. Кременя. – К.: Знання, КОО, 2003. – 766 с.
 2. Коваленко С. І., Белкіна Н. І. Історія зарубіжної педагогіки: хрестоматія: навч. посіб. / За заг. ред. С. І. Коваленко. – К.: Центр. навч. літ., 2006. – 664 с.
 3. Сухомлинский В. А. Избранные сочинения: В 5 т. – К.: Рад. школа, 1979. – Т. 1. – 686 с.

**INNOVATIVE FORMS AND METHODS OF PROSPECTIVE TEACHERS'
REFLECTION DEVELOPING****Lyuba Kravets'**

*Taras Shevchenko Regional Humanitarian and Pedagogical Institution of
Kremenets'
Litseina Str., 1, UA – 47003 Kremenets', Ternopil region, Ukraine*

The article analyses the pedagogues-classics' and contemporary scientists' views of the qualified teacher forming. The author offers some practical advice how to employ the innovative methods and means of forming the student reflection in their learning at a higher educational establishment.

Key words: pedagogue, reflection, innovations, developing reflective qualities.

**ИННОВАЦИОННЫЕ ФОРМЫ И МЕТОДЫ РЕФЛЕКСИИ
У БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ****Люба Кравец**

*Кременецкий областной гуманитарно-педагогический институт
им. Тараса Шевченко, ул. Лицейна, 1, 47003 Кременец,
Тернопольская обл., Украина*

Проанализированы взгляды педагогов-классиков и современных ученых по формированию квалифицированного учителя. Приведены практические советы, как применять инновационные методы и приемы для формирования рефлексии у студентов во время учебы в вузе.

Ключевые слова: педагог, рефлексия, инновации, формирование рефлексивных качеств.

Стаття надійшла до редколегії 11.02.2011

Прийнята до друку 10.03.2011